

บทวิจารณ์หนังสือ มองสันติภาพโลกผ่านภูมิหลังอารยธรรมโลกาภิวัตน์

Look the World Peace Through the Background of Globalized Civilization

พระมนูศักดิ์ อุตตโร¹

Phra Manusak Uttaro

Received: September 13, 2021

Revised: October 04, 2021

Accepted: October 22, 2021

ผู้เขียน: สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตโต)

จำนวนหน้า: 264 หน้า

ปีที่พิมพ์: 2557

ครั้งที่พิมพ์: 12

สถานที่พิมพ์: มูลนิธิพุทธธรรม

บทคัดย่อ

ศาสนาเป็นคำสมมติที่ใช้กล่าวถึงความเชื่อของมนุษย์ และมนุษย์มักยึดติดกับความเชื่อของตนจนก่อให้เกิดความขัดแย้งและสงคราม การวิจารณ์หนังสือมองสันติภาพโลกผ่านภูมิหลังอารยธรรมโลกาภิวัตน์ ก็เพื่อต้องการทราบถึงปัจจัยที่ทำให้เกิดความขัดแย้ง โดยมีการนำศาสนามากล่าวอ้างเพื่อการเบียดเบียนผู้อื่นอย่างชอบธรรม และพุทธศาสนาที่ถือว่าเป็นศาสนาแห่งสันตินั้นปราศจากความขัดแย้งจริงหรือไม่ ซึ่งจากการศึกษาพบว่า มูลเหตุของความขัดแย้งไม่ได้เกิดจากเนื้อหาของศาสนา แต่เกิดจากรูปแบบของศาสนาที่ถูกสมมติขึ้นมีความแตกต่างกัน โดยมีปัจจัยทางการเมือง และผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ เป็นตัวกระตุ้นให้เกิดสงครามและการเบียดเบียน แม้กระทั่งศาสนาแห่งสันติภาพอย่างพระพุทธศาสนา ก็ยังประสบปัญหาความขัดแย้ง อันมีมูลเหตุมาจากบุคคลที่ขาดhiri โอตตปปะ การเมือง และผลประโยชน์เช่นเดียวกับศาสนาอื่นในโลก

¹ สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดเพชรบูรณ์; Phetchabun Provincial Office of Buddhism
Corresponding author, e-mail: manusak078@gmail.com, Tel. 086-8372434

คำสำคัญ: ความขัดแย้ง, ศาสนา, สันติภาพ

Abstract

Religion is a fictional term used to refer to human beliefs. Human beings are so attached to their beliefs that they cause conflicts and wars. The book review on “look at world peace through the background of globalized civilization” is to know the factors that cause conflict by bringing religion to claim to injure others righteously and Buddhism that is regarded as a religion of peace, Is there really no conflict? The study found that the cause of the conflict was not the content of religion, but the conflict arose from different fictitious forms of religion by political factors and economic benefits as a catalyst for war and persecution, even a religion of peace like Buddhism is also facing conflicts which are caused by a person who lacks Hiri, Ottappa, politics and interests like other religions in the world.

Keywords: Conflict, Religion, Peace

บทนำ

หนังสือมองสันติภาพโลกผ่านภูมิหลังอารยธรรมโลกาภิวัตน์ เขียนขึ้นจากการถอดคำบรรยายของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ที่บรรยายแก่นักศึกษาปริญญาโท สาขาศาสนาเปรียบเทียบ มหาวิทยาลัยมหิดล ที่วัดญาณเวศกวัน เมื่อวันที่ 17 ธันวาคม 2540 เดิมมีการตั้งหัวข้อการบรรยายว่า ทศนะของพระพุทธศาสนาต่อศาสนาอื่น แต่ผู้บรรยายไม่เห็นด้วย เนื่องจากความเห็นต่างทางศาสนาอาจนำมาซึ่งความขัดแย้ง จึงเปลี่ยนหัวข้อในการบรรยายเพื่อความเหมาะสม หลังบรรยายมีการถอดเนื้อหาพิมพ์เป็นหนังสือแล้วมอบให้ผู้บรรยายตรวจชำระ จนมีเนื้อหาจำนวน 264 หน้า เช่นในปัจจุบัน เนื้อหาของหนังสือแบ่งออกเป็น 3 ส่วน

ส่วนที่ 1 พุทธทศนต่อความต่างศาสนาและสันติภาพโลก เป็นการบรรยายถึงหลักการและทศนะของพระพุทธศาสนาที่มีต่อศาสนาตะวันตกและต่อพระพุทธศาสนาเอง

ส่วนที่ 2 ภูมิหลังอารยธรรมโลกาภิวัตน์ แบ่งออกเป็น 4 บท เป็นการบรรยายถึงประวัติศาสตร์การเมืองที่สัมพันธ์กับสังคม เศรษฐกิจ และศาสนา ไปจนถึงพัฒนาการก้าวเข้าสู่ยุคโลกาภิวัตน์ของชาติตะวันตก

ส่วนที่ 3 ต่อเพื่อนมนุษย์ด้วยเมตตา ต่อสังคมด้วยปัญญา เป็นการบรรยายถึงความแตกต่างในหลักการของศาสนาที่มีผลมาจากภูมิหลังของชาติตะวันตกกับประเทศที่นับถือพุทธศาสนา

เมื่อศาสนามีส่วนสำคัญต่อการเปลี่ยนแปลงของอารยธรรม ระบบการปกครองและผลประโยชน์ทางด้านเศรษฐกิจ ดังนั้น สาเหตุของความขัดแย้งที่มีมูลเหตุมาจากศาสนา สามารถเกิดขึ้นได้เพราะเหตุปัจจัยอื่นมาสนับสนุนหรือไม่ หรือศาสนาเป็นเพียงเครื่องมือเพื่อใช้สำหรับการกล่าวอ้างเพื่อให้เกิดการเบียดเบียนอย่างชอบธรรมของชาติตะวันตก และในพระพุทธศาสนาเองปราศจากความขัดแย้งจริงตามที่ผู้ประพันธ์ได้ให้ความเห็นไว้หรือไม่

เนื้อเรื่อง

มองสันติภาพโลกผ่านภูมิหลังอารยธรรมโลกาภิวัตน์ ประกอบไปด้วยเนื้อหา 3 ส่วน

ส่วนที่ 1 กล่าวถึง แนวคิดของพระพุทธศาสนาที่มีต่อความแตกต่างระหว่างศาสนา แบ่งออกเป็น 8 ประเด็น ได้แก่ 1) คุณลักษณะโดยทั่วไปของศาสนา 2) ท่าทีของพระพุทธศาสนาต่อลัทธิความเชื่ออื่นและต่อพระพุทธศาสนาเอง 3) ท่าทีของพระพุทธศาสนาต่อความจริงและปรากฏการณ์ความจริง ต่อมนุษย์ ต่อสังคม 4) การกำหนดรูปแบบของพระพุทธศาสนา เพื่อจัดการธรรมชาตินของมนุษย์ ในระดับปัจเจกบุคคล ระดับสังคม และการเผยแผ่ศาสนา 5) ท่าทีของผู้นำที่มีต่อเสรีภาพในการนับถือศาสนา 6) ปัญหาของเสรีภาพที่มีผลต่อหลักการปกครองแบบประชาธิปไตย และการเปลี่ยนแปลงของหลักธรรมาภิบาล 7) ท่าทีต่อเพื่อนมนุษย์ที่มีความแตกต่างด้านศาสนา และ 8) ความต่างของศรัทธาที่กลายเป็นต้นเหตุของสงคราม ความขัดแย้ง และสันติภาพ

ส่วนที่ 1 คุณลักษณะทั่วไปของศาสนา แบ่งออกเป็น 2 ส่วน คือ ศาสนาว่าโดยหลักการคือการแสวงหาคำตอบ สิ่งที่ดีมีประโยชน์ เพื่อการพ้นภัยจากธรรมชาติซึ่งก็คือความทุกข์ ว่าโดยรูปแบบคือการตั้งชื่อ การวางระบบและกำหนดกฎข้อห้าม รูปแบบจึงมีหน้าที่ในการรักษาหลักการและทำหน้าที่เป็นสื่อในการนำหลักการเข้าสู่บุคคล ดังนั้นทุกศาสนาจึงไม่แตกต่างกันในหลักการแต่มีความแตกต่างกันในรูปแบบ และด้วยแนวคิดที่เป็นสันติวิธี พุทธศาสนาจึงไม่วิจารณ์หรือตัดสินแนวคิดและรูปแบบของศาสนาอื่น แต่จะกล่าวเพียงหลักการเพื่อให้ผู้ฟังได้ใช้ปัญญาพิจารณาด้วยตนเอง เป็นการให้เสรีภาพทางปัญญา โดยการใช้หลักกาลามสูตรเพื่อกำหนดท่าทีของพุทธศาสนาในการตัดสินแนวคิดของศาสนาอื่น เป็นการให้เสรีภาพทางความคิด

จุดเด่นของความจริงในพุทธศาสนา คือ เป็นจริงโดยธรรมชาติ แม้ไม่มีการค้นพบ ความจริงนั้นก็เกิดขึ้นอยู่แล้ว ไม่ได้เป็นจริงเพราะคนส่วนใหญ่ให้การยอมรับว่าเป็นความจริง ดังนั้นบทบาทของพระพุทธเจ้าจึงเป็นเพียงผู้ค้นพบความจริงที่มีอยู่แล้วโดยธรรมชาติ แล้วนำมาแสดงให้ผู้อื่นเข้าใจ ทำให้พุทธศาสนายอมรับว่ามนุษย์ทุกเชื้อชาติมีความรักสุข เกลียดทุกข์เหมือนกัน มีความความเท่าเทียมกัน มีความต้องการในสิ่งต่าง ๆ เหมือนกัน พุทธศาสนาจึงมีแนวคิดที่เป็นกลางในการปรากฏของความจริง กฎเกณฑ์ของความจริง และการแสดงออกต่อความจริง เพราะความจริงไม่ได้ถูกกำหนดโดยศาสนา แต่ถูกกำหนดโดยธรรมชาติ พุทธศาสนาจึงจัดตั้งคณะสงฆ์ขึ้นมาเพื่อจัดการความพิเศษของมนุษย์ที่แตกต่างจากสัตว์อื่น โดยเห็นว่ามนุษย์ไม่อาจดำรงอยู่ได้โดยอาศัยสัญชาตญาณแต่เพียงอย่างเดียว แต่ต้องมีการพัฒนาตนเองด้วย ก่อให้เกิดชุมชนของผู้แสวงหาเพื่อรับการฝึกฝนพัฒนาให้เข้าใจความจริงตามหลักไตรสิกขา เมื่อเข้าใจความจริงดีแล้วก็มีหน้าที่

ช่วยเหลือผู้อื่นให้เข้าใจธรรมชาติตามคติพระอรหันต์ ภายหลังเกิดโศกโศกปัญหาหรือความรู้แจ้งที่สมบูรณ์แล้ว เรียกว่าการเผยแผ่

อินเดียยกย่องพระเจ้าอโศกมหาราช เนื่องจากแนวคิดในการปกครองที่แตกต่างจากกษัตริย์ทั่วไป คือการยอมรับในแนวคิดและความแตกต่างของทุกลัทธิศาสนา เรียกว่าสมวายะ คือความสามัคคีที่เกิดจากการอยู่ร่วมกัน โดยไม่ยกย่องแนวคิดของตนเอง และไม่ตำหนิแนวคิดของลัทธิความเชื่ออื่น ก่อให้เกิดความสามัคคีที่ยั่งยืนและยากต่อการถูกทำลาย

คติของการปกครองแบบประชาธิปไตยประกอบไปด้วย 3 ส่วน คือ เสรีภาพ (Liberty) ความเสมอภาค (Equality) และภราดรภาพ (Fraternity) แต่ภัยที่จะทำลายมนุษยมาจก 2 ทางด้วยกันคือ ภัยจากความเสื่อมโทรมของสิ่งแวดล้อม และภัยจากความแตกต่างของเชื้อชาติ ความเชื่อ และศาสนา เมื่อหลักเสรีภาพและความเสมอภาควิปริต หลักภราดรภาพหรือความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันก็ไม่เกิดขึ้น แม้กระทั่งมหาอำนาจอย่างอเมริกา หลักภราดรภาพยังมีการเปลี่ยนแปลงถึง 4 ยุค คือ ยุคเข้าหลอม (Melting Pot) ที่ทำหน้าที่หลอมความต่างให้ทุกคนเป็นอเมริกันชน ยุคโมเสก (Mosaic) คือ คงความต่างเอาไว้แต่บังคับให้ทุกคนต้องปฏิบัติตนอยู่ในกฎเดียวกัน ยุคจานสลัด (Salad Bowl) คือ การย่ำทุกอย่างเข้าด้วยกันโดยไม่สนใจความต่าง และยุคพหุวัฒนธรรม (Multiculturalism) ซึ่งต่างคนต่างอยู่ ภายใต้สังคมที่ถือว่ากฎหมายเป็นใหญ่ เป็นสังคมแบบแห้งแล้ง เพราะการรวมกันเกิดจากการบังคับด้วยกฎหมาย

การสร้างภราดรภาพให้เกิดขึ้นจริง ต้องเริ่มจากการที่มนุษย์ใช้ปัญญาในการเข้าถึงหลักความจริง และใช้เมตตาต่อเพื่อนมนุษย์ เพื่อให้สังคมที่มีความแตกต่างกัน อยู่ร่วมกันตามหลักขันติธรรมซึ่งเป็นหลักที่ไม่ได้บีบบังคับให้มนุษย์ต้องอยู่ตามกฎระเบียบอย่างอดทน แต่อยู่ร่วมกันอย่างเข้าใจและยอมรับความแตกต่าง คือเข้าใจและยอมรับว่า ความแตกต่างเป็นเรื่องธรรมชาติ โดยแสดงออกมาในรูปแบบของอิทธิพลคือการไม่เบียดเบียนชีวิตอื่น หรือโจมตีความเชื่ออื่นที่ต่างจากความเชื่อตน แต่หากสังคมไม่เข้าใจความจริง ไม่เข้าใจมนุษย์ ไม่เข้าใจเมตตาอย่างถูกต้อง ความศรัทธาต่อศาสนาก็จะกลายเป็นชนวนให้เกิดสงครามได้

ส่วนที่ 2 กล่าวถึงภูมิหลังทางอารยธรรมและศาสนาของชาติตะวันตก แบ่งออกเป็น 9 ประเด็น ได้แก่ 1) การเกิดขึ้นของศาสนาคริสต์ที่มาพร้อมกับการกวาดล้าง 2) การเปลี่ยนแปลงที่มีผลมาจากอิทธิพลของคริสต์ศาสนา ซึ่งทำให้เกิด ยุคมืด ยุคคินซีฟ ยุคปฏิรูป ยุคพุทธิปัญญาหรือยุคสว่าง 3) อิทธิพลของคริสต์ศาสนาที่ทำให้เกิดการอพยพหนีภัยในดินแดนยุโรป 4) ปฏิบัติการต่อต้านอิทธิพลของศาสนาที่กลายเป็นแนวคิดพิชิตธรรมชาติ 5) การเกิดขึ้นของศาสนาอิสลามและการล่าอาณานิคมตั้งแต่ดินแดนตะวันตกจนถึงดินแดนตะวันออก 6) การล่าอาณานิคมแบบใหม่ที่อาศัยการเมือง การค้า เพื่อการเผยแผ่คริสต์ศาสนา 7) ก้าวเข้าสู่ยุคโลกาภิวัตน์ด้วยความเจริญทางด้านวิทยาศาสตร์และอุตสาหกรรม 8) อำนาจและผลประโยชน์กลายเป็นต้นเหตุของสงครามแทนที่ความเห็นต่างทางศาสนา และ 9) การปฏิวัติอุตสาหกรรมที่นำไปสู่การค้าเสรี

ส่วนที่ 2 ภูมิหลังทางอารยธรรมมีผลต่อหลักการของศาสนา โดยเฉพาะศาสนาคริสต์ซึ่งเกิดขึ้นมาพร้อมกับความรุนแรง บีบบังคับ และการกวาดล้างผู้เห็นต่างที่ถูกเรียกว่าแม่มดชาตาน

ศาสนาจึงมีอิทธิพลต่อความเป็นไปของการปกครองในขณะนั้น ตั้งแต่สมัยกลางของยุโรป (Middle Ages) ที่เรียกว่ายุคมืด (Dark Ages) เพราะอำนาจที่มากเกินไปของศาสนาคริสต์ที่ครอบงำทั้งระบบ เศรษฐกิจ การเมือง การปกครอง พร้อมกับการกีดกันวิทยาการความรู้อื่นที่ขัดต่อหลักศาสนา แต่เมื่อขณะสงครามครูเสดกับมุสลิมพร้อมกับการยึดตำราศิลปะวิทยาการของกรีกคืนกลับมา ยุโรปก็เข้าสู่ยุคฟื้นฟูหรือยุคเรอเนซองส์ (Renaissance) เนื่องจากหลุดพ้นจากการปิดกั้นทางปัญญา และเริ่มให้ความสำคัญกับความสามารถของบุคคลและปัจเจกชน แต่เพื่อเป็นการลดทอนอำนาจของศาสนาคริสต์ และไม่เห็นด้วยกับอำนาจของพระสันตะปาปา ยุโรปก็เข้าสู่ยุคปฏิรูป (Reformation) พร้อมกับการเกิดขึ้นของนิกายโปรเตสแตนต์ในเยอรมนี หลังจบสงครามศักราชที่สิบห้าระหว่างนิกายคาทอลิกกับโปรเตสแตนต์ ยุโรปก็เข้าสู่ยุคพุทธิปัญญา (Enlightenment) ซึ่งเทิดทูนเสรีภาพ ชื่นชมวิทยาศาสตร์ และปฏิเสธพิธีกรรมความมงายที่ปราศจากเหตุและผล

อเมริกา คือ ประเทศเกิดใหม่ ภายหลังจากยุโรปลี้ภัยการเมืองและการกวาดล้างทางศาสนา ข้ามมหาสมุทรแอตแลนติกจนพบดินแดนใหม่ ซึ่งเต็มไปด้วยป่าไม้และชาวพื้นเมืองอินเดียนแดง และด้วยดินแดนใหม่เป็นอาณานิคมของอังกฤษ ทำให้อังกฤษตามมา แล้วออกกฎหมายเพื่อบังคับใช้กับผู้ลี้ภัยอีกครั้ง แต่เพราะเคยบาดเจ็บจากภัยการเมืองและศาสนาเหมือนกัน ทำให้ผู้ลี้ภัยปรับตัวและวางรากฐานทางการปกครองใหม่เพื่อไม่ให้ปัญหาเดิมเกิดซ้ำ โดยแยกอำนาจระหว่างการเมืองกับศาสนาออกจากกัน พร้อมทั้งให้เสรีภาพในการนับถือศาสนา ทำให้ระบบชนดิธรรมในอเมริกาเจริญรุ่งเรืองเป็นอย่างมาก

ปฏิภิกิริยาที่เกิดจากการครอบงำในยุคมืด ส่งผลให้ชาวยุโรปเกิดความรู้สึกถูกกดขี่ เมื่อเข้าสู่ยุคฟื้นฟู การตื่นรนเพื่อหาความเป็นอิสระเสรีจึงรุนแรงมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งการปรารถนาความสำเร็จที่เกิดจากการเอาชนะธรรมชาติได้ ซึ่งกลายเป็นแนวคิดของตะวันตกตั้งแต่นั้นมา โดยหวังว่าความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์จะช่วยให้บรรลุผล คือมนุษย์สามารถเอาชนะธรรมชาติได้ แต่สุดท้ายเมื่อประสบปัญหาความเสื่อมโทรมของธรรมชาติสิ่งแวดล้อม ชาวตะวันตกก็ตระหนักว่าแนวคิดนี้ไม่ใช่การพัฒนาที่ยั่งยืน

ความเจริญของศาสนาผูกพันกับการล่าอาณานิคม (Colonization) แม้กระทั่งอาณาจักรมุสลิมที่เพิ่งเกิดในศตวรรษที่ 7 ก็ออกล่าอาณานิคมด้วย โดยฝั่งตะวันออกบริเวณลุ่มแม่น้ำสินธุก็ถูกมุสลิมยึดครอง แม้จะไม่สามารถยึดครองได้ในตอนนั้น แต่ในที่สุดมุสลิมเตอร์ก อาฟกานิสถานก็สามารถเข้ายึดอินเดียได้จนถึงรัฐพิหาร ซึ่งมีผลทำให้พระพุทธศาสนามุสลิมหายไปจากอินเดีย ส่วนฝั่งตะวันตกมุสลิมก็สามารถยึดครองได้ถึงสเปน ทำให้การเผยแพร่เชิงบังคับของศาสนาอิสลามกลายเป็นปัญหาสำหรับศาสนาคริสต์จนเกิดสงครามครูเสดขึ้น หลังคริสต์ชนะสงคราม ประเทศมหาอำนาจอื่นก็เริ่มออกล่าอาณานิคม ตั้งแต่สเปน โปรตุเกส อังกฤษ ฮอลันดา ฝรั่งเศสและอเมริกา โดยการยึดครองจะใช้ 2 แนวทางในการบริหารจัดการคือก่อกำจัดชนพื้นเมืองเดิมออกไปจากพื้นที่ หรือให้อยู่ที่เดิมภายใต้กฎระเบียบใหม่ ส่วนการเปลี่ยนให้มานับถือศาสนาคริสต์ก็ยังปฏิบัติอยู่เช่นเดิม

ยุคพุทธิปัญญา ความขัดแย้งระหว่างศาสนากับสังคมเริ่มลดลง เนื่องจากนิวตันได้ช่วยตีความศาสนาแบบวิทยาศาสตร์ แต่ฝ่ายศาสนากลับเริ่มไม่พอใจ เพราะเป็นการชักนำให้เกิดแนวคิดแบบอเทวนิยม และลทธิอิทธิพลของศาสนาลง ในขณะที่โลกเริ่มใช้ตัววัดความเจริญทางอารยธรรมตัวใหม่ ซึ่งจากเดิมใช้ศิลปะวิทยาการ และถูกแทนที่โดยวิทยาศาสตร์อุตสาหกรรม ศาสนาจึงต้องปรับตัวให้เข้ากับยุคสมัย ด้วยการใช้อิทธิพลของศาสนายุคใหม่เป็นพาหนะให้พระเจ้าองค์เดิมเพื่อการเผยแพร่คำสอน ส่วนอเมริกาซึ่งมีภูมิหลังจากผู้ลี้ภัยและการเอาตัวรอด ได้นำคติบุกป่าพรมแดน (Frontier) มาใช้ในการขยายอาณานิคมและปลูกใจ ประกอบกับการใช้ชีวิตตามลัทธิดาร์วินเชิงสังคม (Social Darwinism) ที่ถือว่าธรรมชาติจะเป็นผู้เลือกเฉพาะผู้ที่แข็งแกร่งเท่านั้นให้อยู่รอด และการปกครองอาณานิคมที่อ่อนแอว่าถือเป็นชะตากรรมของอเมริกา จนเกิดแนวคิดจักรวรรดินิยมอเมริกา (American Imperialism) ปัญหาความขัดแย้งในอดีตที่เกิดจากศาสนา จึงเปลี่ยนเป็นปัญหาความต้องการด้านผลประโยชน์และการครอบครองอาณานิคมแทน จนทำให้เกิดสงครามโลกครั้งที่ 1 และ ครั้งที่ 2

หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ระบบอาณานิคมล่มสลายจนหมด รัสเซียและอเมริกากลายเป็นประเทศมหาอำนาจ ส่งผลให้สาเหตุของความขัดแย้งในโลกเปลี่ยนจากแย่งชิงผลประโยชน์กลายเป็นการสร้างพรรคพวกในระบบการปกครอง ระหว่างคอมมิวนิสต์กับประชาธิปไตยแทน แต่ครั้งนี้โลกจัดการปัญหาด้วยการเลือกใช้สงครามเย็น (Cold War) ซึ่งสู้รบด้วยการสร้างแนวร่วมในระบบปกครองเดียวกัน และสร้างความหวาดกลัวจากอาวุธนิวเคลียร์ สุดท้ายประชาธิปไตยอเมริกา กลายเป็นประเทศมหาอำนาจของโลกแต่เพียงผู้เดียว

ยุโรปเริ่มสร้างอารยธรรมใหม่โดยกำหนดให้อุตสาหกรรมเป็นตัวชี้วัดความเจริญ พร้อมกับการคิดค้นวิทยาการใหม่เพื่อตอบสนองระบบอุตสาหกรรม มีการผนวกเครื่องจักร พลังงาน และระบบบริหารจัดการเข้าด้วยกัน ยิ่งมนุษย์เริ่มนำพลังงานไฟฟ้ามาใช้แทนพลังงานไอน้ำ รวมถึงการใช้ระบบสายพานในโรงงาน การพัฒนาในระบบอุตสาหกรรมก็เติบโตอย่างก้าวกระโดด ซึ่งแนวคิดนี้ถูกนำมาใช้ในญี่ปุ่นและประเทศต่าง ๆ ในภูมิภาคเอเชีย โลกจึงเข้าสู่ยุคโลกาภิวัตน์ตั้งแต่นั้นมา

แต่ความเจริญของโลกเกิดขึ้นได้ไม่นาน เพราะความไม่สมดุลกันระหว่างปริมาณสินค้าที่ผลิตได้มากกับตลาดผู้บริโภคซึ่งมีอยู่น้อย ทำให้เกิดภาวะเศรษฐกิจถดถอยทั่วโลก ส่งผลให้ค่าเงินประเทศต่าง ๆ เริ่มแข็งตัว หนี้เสียเกิดขึ้นทั่วโลกจากการขาดสภาพคล่อง อเมริกาจึงเกิดแนวคิดเรื่องตลาดการค้าเสรี โดยชักชวนทั่วโลกลงนามข้อตกลงห้ามกีดกันสินค้านำเข้า และปล่อยให้สินค้าถูกจำหน่ายออกตามกลไกตลาด ผ่านการแข่งขันที่เสรี โดยเริ่มต้นที่ฝั่งยุโรปและขยายเข้าสู่เอเชีย ซึ่งอเมริกาให้เหตุผลว่าระบบการค้าเสรีจะทำให้เกิดการค้าที่เป็นธรรม แต่เมื่อทดลองปฏิบัติแล้วพบว่า นอกจากระบบการค้าเสรีจะไม่ก่อให้เกิดการค้าที่เป็นธรรมแล้ว ยังเป็นช่องทางให้ประเทศมหาอำนาจทั้งหลายเอาเปรียบประเทศกำลังพัฒนาจากการเป็นคู่ค้าทางเศรษฐกิจ

ส่วนที่ 3 กล่าวถึงการปฏิบัติต่อเพื่อนมนุษย์และมุมมองทางศาสนาหลังยุคล่าอาณานิคม แบ่งออกเป็น 3 ประเด็น ได้แก่ 1) ลักษณะที่สำคัญของการสร้างสันติภาพแบบอเมริกา 2) มุมมองที่เปลี่ยนไปของชาติตะวันตกที่มีต่อพระพุทธศาสนา และ 3) จุดเด่นและจุดด้อยของพระพุทธศาสนา ตามแนวคิดของชาติตะวันตก

ส่วนที่ 3 เสรีภาพแบบอเมริกาเกิดจากภูมิหลังที่ถูกบีบคั้น จึงเน้นการปกป้องพิทักษ์ตนเองให้รู้สึกปลอดภัย สามารถทำสิ่งต่าง ๆ ได้อย่างอิสระ แต่แนวคิดเรื่องผู้ที่แข็งแกร่งที่สุดคือผู้ที่สมควรอยู่รอด ทำให้เสรีภาพแบบอเมริกาขาดการพัฒนาคุณธรรมด้านความสัมพันธ์ ความสามัคคี ความมีเมตตา เห็นอกเห็นใจผู้อื่น เสรีภาพแบบอเมริกาจึงแก้ปัญหาด้วยการสร้างรูปแบบ ระบบ กฎกติกา และปกครองด้วยกฎหมายซึ่งต่างจากเสรีภาพในประเทศพุทธศาสนา ที่ไม่เคยแก้ปัญหาด้วยความรุนแรง โดยแนวคิดเรื่องการไม่เบียดเบียนต่อลัทธิความเชื่ออื่น แม้ความเห็นต่างจะไม่ได้รับการยอมรับ แต่ก็อยู่ร่วมกันได้ด้วยความเข้าใจ ซึ่งความอิสระและเมตตาต่อลัทธิอื่นนี้เองกลายเป็นจุดอ่อนที่ย้อนกลับมาทำลายพระพุทธศาสนา

ในขณะที่ศาสนาต่าง ๆ ทั่วโลก ทั้งศาสนาคริสต์ อิสลาม ฮินดู ซิกข์ ไชโรัสเตอร์ บาไฮ ขงจื้อ เต๋าหรือแม้กระทั่งยิว ล้วนแต่เคยผ่านการทำสงครามศาสนาด้วยการเข่นฆ่ามาแล้วทั้งนั้น เหลือเพียงศาสนาพุทธเท่านั้นที่มีวิธีการจัดการความขัดแย้งหรือเห็นต่าง ด้วยการให้แสดงออกถึงความเคารพ ซื่อสัตย์ในจุดยืนของตนแล้วออกจากกลุ่มโดยการลาสิกขา แม้กระทั่งอิทธิพลของศาสนาที่มีในระบบการปกครอง หากกษัตริย์นับถือพุทธศาสนา ก็ไม่มีการบังคับให้พลเมืองในประเทศนั้นต้องนับถือตาม แตกต่างจากชาติตะวันตกที่เกิดการกวาดล้างอยู่บ่อยครั้ง เพียงเพราะพลเมืองนับถือศาสนาที่แตกต่างจากผู้ปกครอง ทำให้การจัดการปัญหาเหล่านี้เป็นข้อดีของศาสนาแบบอเทวนิยม การนับถือศาสนาพุทธจึงไม่ใช้การตีกรอบแนวคิดให้แคบลงแต่ต้องขยายให้กว้างขึ้นในการยอมรับแนวคิดที่แตกต่าง แม้แต่คำสอนของพระพุทธศาสนาก็ใช้คำเรียกที่เป็นกลางไม่ระบุว่าเป็นพวกใดพวกหนึ่งโดยเฉพาะ ซึ่งต่างจากศาสนาอื่น พุทธศาสนิกชนจึงควรเห็นคุณค่าในหลักการและอธิบายให้ตะวันตกซึ่งมีภูมิหลังแตกต่างได้เข้าใจ สามารถยกข้อดีและแนวทางแก้ไขเพื่อแก้ปัญหาความขัดแย้งในโลกอย่างใช้ปัญญา ด้วยเมตตาธรรม

บทวิจารณ์

ผู้ประพันธ์ให้ความเห็นว่าสงครามที่เกิดจากศาสนามีมูลเหตุอยู่ด้วยกัน 2 ประการคือการต่างพวก ได้แก่ การต่างเชื้อชาติ ต่างประเทศถิ่นอาศัย ต่างวัฒนธรรม ต่างสีผิว และการต่างศาสนา ได้แก่ การนับถือศาสนาต่างกัน มีความเชื่อที่ต่างกัน รวมถึงการนับถือศาสนาเดียวกันแต่นิกาย ก็จะเป็นชนวนให้เกิดความขัดแย้งได้ ประกอบกับศาสนากลายเป็นส่วนหนึ่งของอารยธรรม เมื่อเกิดปัญหาความขัดแย้งด้านการเมืองซึ่งมีมูลเหตุมาจากความต่างด้านอารยธรรม ความรุนแรงก็จะมากขึ้นตามไปด้วย ซึ่งในประเด็นนี้ผู้วิจารณ์เห็นด้วยกับผู้ประพันธ์ เนื่องจากความต่างพวกต่างศาสนา เป็นชนวนให้เกิดความขัดแย้งในหลายพื้นที่ของโลก เช่น ในประวัติศาสตร์ยุโรป ได้กล่าวถึงแนวคิดของลูเธอร์ ผู้จุดประกายในการลดทอนพระราชอำนาจของพระสันตะปาปาและให้

ความสำคัญกับข้อความในพระคัมภีร์มากกว่าอำนาจของตัวบุคคล โดยลูเธอร์กล่าวว่า หากสามารถหลีกเลี่ยงได้ ต้องไม่ยอมให้ประชาชนในรัฐนับถือศาสนาที่แตกต่างกัน ทั้งนี้ก็เพื่อหลีกเลี่ยงเรื่องยุ่งยากทั้งหลาย รวมถึงพวกที่เห็นต่างก็จะต้องถูกบังคับให้เข้าพิธี เพื่อยืนยันว่าตนเองมีแนวคิดแบบเดียวกัน ไม่เช่นนั้นจะถูกลงโทษ และในกรณีของสงครามครูเสด สงครามแห่งความศรัทธาระหว่างชาวคริสต์กับชาวมุสลิม ในช่วงศตวรรษที่ 11-13 ซึ่งกินระยะเวลากว่า 200 ปี ถือได้ว่าเป็นการต่อสู้แห่งพลังศรัทธา ที่รวมคนหลากหลายเชื้อชาติจากทั่วโลกเพื่อแย่งชิงเยรูซาเลม ดินแดนศักดิ์สิทธิ์ทางศาสนาของทั้งสามกลุ่มแห่งอับราฮัม คือ ยูดาห์ คริสต์ และอิสลาม (ภาสพันธ์ ปานสิตา, 2563)

ซึ่งชนวนแห่งการเกิดสงครามนอกเหนือจากการต่างเชื้อชาติ ต่างศาสนาแล้ว ยังมีมูลเหตุซึ่งเป็นปัจจัยอื่นมาสนับสนุนให้เกิดความขัดแย้ง ได้แก่ เหตุผลทางการเมือง จากที่ปรากฏในประวัติศาสตร์ยุโรปว่า ตามข้อแม้ในทางศาสนา (Ecclesiastical Reservation) ได้บัญญัติว่าผู้ครองแคว้นที่เคยนับถือนิกายโปรเตสแตนต์และเปลี่ยนมานับถือคาทอลิก สามารถบังคับให้รัฐของตนเป็นคาทอลิกได้ แต่หากเปลี่ยนจากคาทอลิกเป็นโปรเตสแตนต์ จะเปลี่ยนให้คนในรัฐเป็นโปรเตสแตนต์ไม่ได้ รวมถึงผู้ครองรัฐนั้นจะเสียสิทธิ์ในการครองรัฐทันที และปัจจัยที่เกิดจากการมีอำนาจที่มากเกินไปของฝ่ายศาสนจักร รวมถึงผลประโยชน์ที่ประมุขทางศาสนาได้รับจากการที่มีอำนาจแต่งตั้งคณะทำงานในตำแหน่งสำคัญได้โดยอิสระ ก่อให้เกิดความอิจฉาและไม่พอใจของผู้ครองแคว้นที่เห็นว่า ผลประโยชน์ทั้งหลายควรจะเป็นของเจ้าผู้ครองแคว้นมากกว่าประมุขทางศาสนา (J.M. Thompson (2525) แปลโดย นันทา โชติกะพุกกณะ และนิออน สนิทวงศ์ ณ อยุธยา) สาเหตุเพราะประเทศที่มีศาสนาและธรรมเนียมจารีตเป็นรากฐานของระบอบการปกครอง อิทธิพลของนักบวชสามารถก่อให้เกิดความชอบธรรมในการได้มาซึ่งอำนาจทางการเมืองและการปกครองได้ (สมบูรณ์ สุขสำราญ, 2527) ดังนั้นในบริบทของชาติตะวันตก ศาสนาถูกนำมาใช้เป็นเครื่องมือในการในการเบียดเบียนเพื่อประโยชน์ของฝ่ายการเมืองและฝ่ายศาสนจักรอย่างชอบธรรม

ส่วนความเห็นที่กล่าวว่า พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่งสันติปราศจากความขัดแย้งนั้น ผู้วิจารณ์เห็นด้วยกับผู้ประพันธ์เพียงบางส่วน เนื่องจากมีเหตุการณ์สำคัญหลายเหตุการณ์ที่บ่งบอกว่า มีความขัดแย้งและเห็นต่างในรูปแบบและหลักการทางศาสนา เช่น ในกรณีพระพิมลธรรม (อาจ อาสโภ) ที่ถูกกล่าวหาว่าเป็นคอมมิวนิสต์ จนถูกจองจำและบังคับให้ลาสิกขาเป็นเวลาถึง 5 ปี โดยส่วนหนึ่งของปัญหาเกิดจากการต่างนิกาย และความเห็นที่ว่ามหานิกายไม่ควรอยู่ภายใต้การปกครองของธรรมยุติกนิกาย (เกรียงศักดิ์ พิทยานาคะ, 2518) และกรณีการต่อต้านคำสอนของวัดธรรมกาย ในการตีความพระนิพพานว่าเป็นอัตตาหรืออนัตตา รวมไปถึงตีความบารมีว่าเป็นการบริจาต และบารมีเป็นอำนาจวิเศษที่จะบันดาลผลอันพึงปรารถนาให้แก่ผู้ขอ (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2559) ซึ่งก่อให้เกิดความสับสนและเห็นต่างของพุทธศาสนิกชน กลายเป็นความแตกแยกที่แม้ว่าจะไม่ก่อให้เกิดสงครามหรือความรุนแรงเช่นชาติตะวันตกหรือศาสนาอื่น แต่สถานการณ์ความขัดแย้งที่มีมูลเหตุมาจากศาสนา ก็ส่งผลให้เกิดกระแสการวิพากษ์วิจารณ์ที่มีทั้งเห็นด้วยและไม่เห็นด้วยในสังคม เป็นการทำลายความศรัทธาที่มีต่อพระพุทธศาสนา ซึ่งความขัดแย้งบางส่วนก็มีสาเหตุมาจาก การเสื่อมศรัทธาเพราะขาดความประมาณในการก่อสร้างศาสนวัตถุ ซึ่ง

คล้ายคลึงกันมากระหว่างการขายใบไถ่บาป เพื่อต้องการนำเงินมาสร้างวิหารเซนต์ปีเตอร์ใหม่ในกรุงโรม และการสร้างพระธรรมกายประจำตัวเพื่อบรรจุและล้อมรอบองค์เจดีย์ของวัดธรรมกาย ซึ่งในกรณีแรกเป็นชนวนให้เกิดสงครามต่างนิกาย และกรณีหลังกลายเป็นกระแสวิพากษ์วิจารณ์ด้านความศรัทธาที่ปราศจากปัญญา

นอกจากนี้ความเสื่อมศรัทธาที่เกิดจากการได้มาซึ่งยศถาบรรดาศักดิ์ของนักบวช โดยพบว่ามีกรขายตำแหน่งในองค์กรศาสนา ในสมัยของพระสันตะปาปาจูเลียสที่ 2 และพระสันตะปาปาสิโอที่ 10 รวมถึงการเรียกเก็บเงินค่าธรรมเนียม (Pallium) จากพระสังฆราชที่แต่งตั้งใหม่ (J.M. Thompson (2525) แพลโดย นันทา โชติกะพุกคณะ และนิออน สนิทวงศ์ ณ อยุธยา) หรือแม้แต่ในองค์กรคณะสงฆ์พุทธศาสนา ก็จะได้ยินข่าวการวิ่งเต้นเพื่อการแต่งตั้ง ปรับเปลี่ยน และเรียกรับประโยชน์จากการแต่งตั้งสมณศักดิ์และพระฐานานุกรม (วัชร งามจิตกรเจริญ, 2556)

ดังนั้น แนวทางหรือวิธีคิดในการจัดการความขัดแย้งที่มีสาเหตุมาจากความต่างพวกต่างศาสนาตามที่ผู้ประพันธ์ ได้กล่าวไว้ คือ

1. ปฏิบัติต่อแนวคิด (ทฤษฎี) อย่างถูกต้อง คือต้องไม่ขาดขันติธรรม ซึ่งหมายถึงการยอมรับในความเชื่ออื่น ไม่ละเมิดหรือปรักปรำความเชื่อในลัทธิอื่น และอยู่ร่วมกับลัทธิอื่นได้โดยไม่เบียดเบียนกัน เพราะหากขาดขันติธรรม แนวคิดเรื่องสิทธิมนุษยชน กฎ กติกา ระบบ การลงโทษ ก็ไม่สามารถแก้ไขปัญหาสันติภาพได้ หรือแก้ได้ก็ไม่มีความยั่งยืน

2. ไม่เอาความต่างศาสนาเข้ามาซ้ำเติมความต่างพวก โดยการไม่ยกเอาคำสอนในศาสนาหนึ่งไปบังคับใช้กับอีกศาสนาหนึ่ง

3. สร้างจิตสำนึกใหม่ในการอยู่ร่วมกันของมนุษย์ ซึ่งปัญหาการต่างพวกก็ให้ดำเนินไปตามวาระเหตุการณ์ เมื่อความขัดแย้งสงบก็อยู่ร่วมกันได้ แต่หากนำปัญหาการต่างศาสนาเข้ามารวมด้วย แม้ปัญหาความต่างพวกจะสงบแล้วการอยู่ร่วมกันก็ยังไม่สามารถทำได้ยู่ดี ซึ่งหากไม่สร้างจิตสำนึกแล้ว การอยู่เพื่อแยกก็เกิดขึ้น คือในช่วงแรกอยู่ร่วมกันด้วยความสามัคคีและเริ่มแยกตัวออกมาภายหลัง ดังนั้นการสร้างเอกภาพเพื่อให้เกิดภราดรภาพอย่างถูกวิธีจึงเป็นวิธีพัฒนาตนของมนุษย์ในการอยู่ร่วมกันที่ดีที่สุด แม้จะพัฒนาไปแบบโลกไร้พรมแดน (โลกาภิวัตน์) ปัญหาความขัดแย้งก็ไม่เกิด

4. พัฒนาภาวะจิตใจไร้พรมแดน คือการพัฒนาให้ตนเองหลุดพ้นจากความคับแคบ การยึดถือเฉพาะแนวทางของตน ไม่เคารพแนวคิดของผู้อื่น เพราะเมื่อไม่เข้าใจความต่าง การรวมกันย่อมไม่สามารถเกิดขึ้นได้ ดังนั้นต้องพัฒนาตนเองให้ปราศจากมัจฉริยะทั้ง 5 คือ การหวงกัณ ถิ่นอาศัย หวงกัณกลุ่มพวก หวงกัณลาภผล หวงกัณชั้นวรรณะ หวงกัณภูมิธรรมภูมิปัญญา

5. ยอมรับความเป็นสากลเสมอกัน คือความเป็นจริงที่เป็นสากล ความเป็นมนุษย์ที่เป็นสากล ความมีเมตตาที่เป็นสากล

6. อนุรักษ์ความจริง คือการปฏิบัติต่อเพื่อนมนุษย์ด้วยเมตตา ปฏิบัติต่อความจริงด้วยปัญญา คือการไม่เลือกปฏิบัติต่อผู้ใดหรือกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งเป็นการเฉพาะ ไม่ปิดเป็นความจริง ไม่กำหนดความจริง ไม่ตัดสินความจริง ไม่ปิดกั้นความจริง

แต่ผู้วิจารณ์เห็นว่า ควรปฏิบัติเพื่อป้องกันความขัดแย้งไม่ให้เกิดขึ้น คือ

7. รักษาศรัทธาธรรมจากพุทธศาสนิกชน ด้วยการปฏิบัติตนตามหลักมัตตัญญูตาม ความรู้จักพอประมาณ ไม่มากหรือน้อยจนเกินไป อุตตสัมมาปณิธิ การตั้งตนไว้ชอบเหมาะสมกับ สมณเพศ

8. ปรับเปลี่ยนมุมมองที่ ถูกปลุกฝังว่า บุคคลที่มีคุณค่าคือบุคคลที่มี ยศถาบรรดาศักดิ์ เพราะบุคคลจะมีค่าก็ต่อเมื่อสร้างประโยชน์ให้เกิดขึ้นกับสังคม แม้ว่าบุคคลนั้นจะมี ตำแหน่งหรือไม่มีตำแหน่งก็ตาม

9. ทำความเข้าใจกับศาสนาทุกศาสนาอย่างเป็นกลาง ศึกษาเนื้อหาอันเป็นแก่น สาร และยอมรับในความแตกต่างของรูปแบบ

ทัศนะวิจารณ์: คุณค่าหนังสือ

จุดเด่นของหนังสือเล่มนี้อยู่ที่ การเชื่อมโยงระหว่างสถานการณ์ของศาสนา กับ ประวัติศาสตร์การเมืองการปกครองในแต่ละช่วงเวลา ทำให้ผู้อ่านเกิดความเข้าใจในพัฒนาการของ ฝ่ายศาสนจักรและอาณาจักรไปพร้อม ๆ กัน มีการยกเนื้อหาในพระไตรปิฎกมาอธิบายประกอบกับ หัวข้อที่นำเสนอ เช่น การนำจุฬาสาโรปมสูตรมาอธิบายเรื่องการไม่วิจารณ์ทัศนะของศาสนาอื่น นำ กาลามสูตรและสี่สูตรมาอธิบายทำที่ที่ควรแสดงออกต่อศาสนาอื่น โดยตลอดทั้งเล่มจะปรากฏ หลักธรรมในพระพุทธศาสนาที่สัมพันธ์กับการอธิบายปรากฏการณ์ทางโลกในขณะนั้น การนำเสนอ อย่างเป็นกลางโดยไม่นำทัศนคติของพระพุทธศาสนา มาชักนำให้ผู้อ่านถูกครอบงำ และใช้ วิจารณ์ญาณของตนเองในการตัดสินใจ และจุดเด่นที่ชัดเจนที่สุดของผู้ประพันธ์ คือความฉลาดใน การนำเสนอคำศัพท์ทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ โดยไม่ให้อึดติดกับหลักภาษา แต่ใช้การนำเสนอ ในแง่มุ่งความหมายที่แท้จริงของคำศัพท์ เช่น ใช้คำว่าขันติธรรม (Tolerance) ในความหมายของ การอยู่ร่วมกันโดยการยอมรับและเคารพในความแตกต่างแทนความหมายว่าอดทน คำว่าสมวาเย ในความหมายของการประสานสอดคล้องกลมกลืน แทนความหมายของการประชุม ใช้คำว่าอหิงสา (Nonviolence) ในความหมายของการไม่เบียดเบียน แทนความหมายของการเรียกร้องอย่างสันติ ซึ่งนับเป็นภูมิรัฐภูมิธรรมชั้นสูงของผู้ประพันธ์ที่ต้องผ่านการศึกษาอย่างเข้าใจจึงจะสามารถตีความ คำศัพท์เหล่านี้ในแง่มุ่งที่เหมาะสมกับคำศัพท์ได้

จุดด้อยของหนังสือเล่มนี้ คือการใช้คำในสารบัญชี่ที่ไม่มีภาวะซับซ้อนทำให้ผู้อ่านไม่ สามารถเลือกอ่านเนื้อหาโดยดูจากสารบัญชี่ได้ และเนื่องจากเป็นการถอดคำบรรยายโดยเน้นตาม หัวข้อซึ่งเป็นรูปแบบเดียวกับพระไตรปิฎก ทำให้มีการกล่าวเนื้อหาซ้ำในบางช่วง โดยเฉพาะการ กล่าวถึงยุคมีดและเสรีภาพของตะวันตก มีปรากฏอยู่หลายที่ในส่วนที่ 2 ของหนังสือ และในช่วงท้าย ของส่วนที่ 1 ชื่อประเทศ เมือง และสถานที่ มีการเขียนทับศัพท์ด้วยภาษาอังกฤษแทนภาษาไทย จุด ด้อยที่ปรากฏในช่วงกลางจนถึงท้ายของหนังสือ เมื่อผู้ประพันธ์ต้องนำเสนอในประเด็นที่มีความ ละเอียดอ่อน ปกติผู้ประพันธ์จะนำเสนอด้วยความเป็นกลางเพื่อให้อ่านพิจารณาด้วยตนเอง แต่ บางช่วงผู้ประพันธ์ก็ปิดโอกาสเหล่านี้โดยให้ผู้อ่านเลือกว่าเห็นด้วยหรือไม่เห็นด้วยเท่านั้น

สรุปผล

มองสันติภาพโลกผ่านภูมิหลังอารยธรรมโลกาภิวัตน์ เป็นหนังสือที่ผู้ประพันธ์ทำการจัดเรียงช่วงเวลาในการเปลี่ยนแปลงอารยธรรมความเจริญในยุคต่าง ๆ คู่กับการเปลี่ยนแปลงของศาสนา โดยพบว่าในยุคกลางของยุโรปถือเป็นยุคมืดเนื่องจากอิทธิพลการครอบงำของคริสต์ศาสนาที่มีต่อการปกครองของฝ่ายศาสนจักรและอาณาจักร เมื่อเข้าสู่ยุคเรอเนสซองส์หรือยุคคินซีฟ ผู้คนต่างพากันต่อต้านอิทธิพลที่มีมากจนเกินพอดี ส่งผลให้คริสต์ศาสนาต้องทำการปรับเปลี่ยนตนเอง จนเข้าสู่ยุคปฏิรูปที่เกิดการต่อต้านอำนาจของประมุขฝ่ายศาสนจักร และได้นำเอาวิทยาศาสตร์มาอธิบายปรากฏการณ์ต่าง ๆ แทนศาสนา เป็นยุคพุทธิปัญญาหรือยุคสว่างของผู้คนที่ไม่ถูกครอบงำโดยอิทธิพลของคริสต์ศาสนาอย่างสมบูรณ์

กว่ายุโรปจะผ่านวิกฤตที่เกิดจากการครอบงำโดยอิทธิพลของคริสต์ศาสนาได้ ก็ใช้ระยะเวลายาวนานหลายศตวรรษ ต้องผ่านสงครามศักดิ์สิทธิ์และการล่าอาณานิคมหลายต่อหลายครั้ง กว่าที่จะมีอิสระในการเลือกการดำเนินชีวิตในแบบที่ตนเองตั้งใจ ปฏิเสธไม่ได้ว่าศาสนาถูกนำมาใช้เป็นเครื่องมือเพื่อการครอบงำและเบียดเบียนอย่างชอบธรรม โดยมีการเมืองและผลประโยชน์เป็นปัจจัยสำคัญที่ช่วยสนับสนุนให้เกิดความขัดแย้ง

แม้กระทั่งพระพุทธศาสนาที่ถือได้ว่าเป็นศาสนาแห่งสันติภาพโดยเนื้อหา ก็ยังพบว่ามี ความขัดแย้งเกิดขึ้น ถึงจะไม่รุนแรงจนกลายเป็นชนวนสงครามแต่ก็สร้างความเห็นต่างให้เกิดขึ้นในสังคม ซึ่งความขัดแย้งดังกล่าวไม่ได้เกิดจากเนื้อหาของศาสนา แต่เกิดจากบุคคลที่ขาดหิริ โอตตัมปะที่ปฏิบัติตนด้วยความไม่ละอาย โดยใช้ศาสนาเป็นเครื่องมือเช่นเดียวกับชาติตะวันตก

เอกสารอ้างอิง

- เกรียงศักดิ์ พิทยานุเคราะห์. (2518). *พระพิมพ์ลัทธิธรรมเป็นคอมมิวนิสต์*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ศิริสาส์น.
- นันทา โชติกะพุกกณะ และนิออน สนิทวงศ์ ณ อยุธยา. (2525). *ประวัติศาสตร์ยุโรป ค.ศ. 1494-ค.ศ. 1789*. (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำรา สังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์.
- ภาสพันธ์ ปานสีดา. (2563). *ครูเสด มหาสงครามแผ่นดินศักดิ์สิทธิ์*. กรุงเทพฯ: วิชั่น พรีเมรส.
- วัชระ งามจิตรเจริญ. (2556). *สมณศักดิ์: ข้อดีและปัญหา*. (รายงานการวิจัย). กรุงเทพฯ: ศูนย์พุทธศาสนศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต). (2559). *กรณีธรรมกาย บทเรียนเพื่อการศึกษาพระพุทธศาสนา และสร้างสรรค์สังคมไทย*. (พิมพ์ครั้งที่ 31). กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์พลมานัส.
- สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต). (2557). *มองสันติภาพโลก ผ่านภูมิหลังอารยธรรมโลกาภิวัตน์*. (พิมพ์ครั้งที่ 12). กรุงเทพฯ: มูลนิธิพุทธธรรม.
- สมบูรณ สุขสำราญ. (2527). *พระพุทธศาสนากับการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองและสังคม*. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.